

8.1.4

ELS QUI VOLIEN FER UNA TERRA SEVA. MASOVERS, PARCERS I ARRENDATARIS EN EL SINDICALISME ANTIFRANQUISTA¹

CRISTIAN FERRER GONZÁLEZ

GREF-CEFID

Universitat Autònoma de Barcelona

cristian.ferrer@uab.cat

Resum.

La pagesia ha estat un dels agents menys estudiats de l'antifranquisme. Quan no ha estat així, hi han prevalgut estudis sobre regions de primàcia latifundista i on la feina assalariada era la majoritària entre els treballadors de la terra. L'escassa atenció als contractes agraris com la masoveria —i especialment als masovers— probablement és producte d'interpretacions *pairalistas* que elogiaven una sempre suposada "harmonia social" al camp. Val a dir que a Catalunya han conviscut diversos modes d'explotació i tenença de la terra, fet que ha prefigurat notòries peculiaritats històriques en l'aspiració, reivindicació i mobilització dels treballadors agrícoles. Els contractes d'arrendament deixaven masovers i parcers en una situació de submissió envers el propietari i d'inseguretat en l'avenir de la unitat familiar que explotava el mas. Els canvis econòmicosocials operats durant el franquisme van alterar les formes de vida al camp. L'especulació dels propietaris va provocar creixents expulsions de famílies masoveres, i esdevingué motiu d'inseguretat per a uns sectors que quedaven arraconats de les innovacions tècniques i abocats a la migració. En aquesta comunicació abordarem la relació entre masovers i sindicalisme antifranquista, així com les propostes i actuacions fetes en la clandestinitat per millorar les condicions de vida de masovers, parcers i arrendataris.

Paraules clau:

sindicalisme, antifranquisme, masoveria, parceria, arrendament.

¹ Aquesta recerca s'inscriu en el projecte HAR2012-31431, en el qual participa l'autor en virtut d'una beca de formació de personal investigador concedida pel Ministeri d'Economia i Competitivitat espanyol. Cristian Ferrer és investigador predoctoral al Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica (CEFID) de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i membre del Grup de Recerca sobre l'Època Franquista (GREF) —a/e: cristian.ferrer@uab.cat. Twitter: @CristianFerrerG.

Resumen.

El campesinado ha sido uno de los agentes menos estudiados del antifranquismo. Cuando no ha sido así, han primado estudios sobre regiones de primacía latifundista donde el trabajo asalariado era el mayoritario entre los obreros agrícolas. La escasa atención a los contratos agrarios como la *masovería* —y especialmente a los masovers— probablemente sea producto de interpretaciones *pairalistas* que elogiaban una siempre supuesta "armonía social" en el campo. Qué duda cabe que en Cataluña han convivido distintos modos de explotación y tenencia de la tierra, hecho que ha prefigurado notoriamente peculiaridades históricas en la aspiración, reivindicación y movilización de los trabajadores agrícolas. Los contratos de arrendamiento dejaban a masoveros y aparceros en una situación de sumisión respecto al propietario y de inseguridad en el devenir de la unidad familiar que explotaba la masía. Los cambios económico-sociales operados durante el franquismo alteraron las formas de vida en el campo. La especulación de los propietarios produjo crecientes expulsiones de familias masoveras, convirtiéndose en motivo de inseguridad para unos sectores que quedaban arrinconados de las innovaciones técnicas y abocados a la migración. En esta comunicación abordaremos la relación entre masoveros y sindicalismo antifranquista, así como las propuestas y actuaciones realizadas en la clandestinidad para mejorar las condiciones de vida de masoveros, aparceros y arrendatarios.

Palabras clave:

sindicalismo, antifranquismo, masovería, aparcería, arrendamiento.

Abstract

The peasantry has been one of the less studied agents of anti-Francoist movement. Social conflicts of waged workers in large landed estates have been predominant in historical researches in that period. The lacking attention to agricultural contracts as lease — and specially those who work, keep and live in these farmhouses, *masovers* in Catalan— it is a consequence of *pairalists* visions praising an always supposed "social harmony" in the countryside. Undoubtedly, different kind of exploitation and land tenure has coexisted in Catalonia, which prefigured historical peculiarities in farmworkers' hopes, claims and mobilization. Tenant leases left farmers and sharecroppers in a submission situation toward the owners. Uncertainly about the future of the family unit was common between the *masovers*. Economic and social changes occurred during Franco's dictatorship altered lifestyles in the countryside. Owners' speculation produced evictions of family farmers. This fact turned into

insecurity to social classes whose lives were excluded on technique innovations and they were forced to migrate. This paper aims to analyse the relation between *masovers* and anti-Francoism trade unionism, as well as proposals and facts clandestine developed to improve life conditions of farmworkers, sharecroppers and tenants.

Keywords:

trade unionism, anti-francoism, tenant leases, sharecroppers.

1. Quan viure era sobreviure

“a quince quilometros del frente la vida ha reanudado su ritmo: el payés sale con su yunta a arar el campo. Un pequeño pastor monta la guardia de unas vacas pacíficas. Una vieja tartana se tambalea sobre la carretera. En la tarde fina todo se dibuja. Hombres, animales, plantas, con una precisión exquisita. Sentimos una ternura activa por todo lo que nos rodea. Éste es nuestro país.”²

L'escriptor Josep Pla definia d'aquesta manera les impressions del seu retorn a Girona al febrer de 1939, un cop la Catalunya republicana havia estat derrotada militarment. Convé advertir que l'harmonia que es desprèn d'aquesta imatge *pairalista* no es corresponia amb la realitat del moment, sinó més aviat amb la visió ideologitzada que el ruralisme feixista havia construït mitjançant la fusió de concepcions bucòliques provinent de l'intel·lectualisme contrarevolucionari des dels segles xv i xvi, i de les quals Josep Pla n'esdevenia una síntesi en clau catalana.³ No podem ignorar que la masoveria té el seu origen en un procés d'acumulació de béns immobles. Històricament el contracte de masoveria ha estat la forma de treure rèdit econòmic d'aquelles propietats, i no es tracta, per contra, d'una empresa comuna entre dos iguals que decideixen vincular-se lliurement, com sovint s'esgrimeix des de sectors conservadors i que Pla compartia plenament.⁴ Hi ha una desigualtat intrínseca entre el propietari del mas i qui se'n cuida.⁴ Les relacions entre masovers i propietaris, per la seva pròpia naturalesa, eren d'una reciprocitat desigual; cadascú coneixia perfectament el seu rol associat. El paternalisme contribuïa, a més, a la dominació i direcció moral dels subjectes subalterns mitjançant l'exercici d'una autoritat paternal en l'àmbit extrafamiliar. Així, doncs, cal que tinguem prèviament en consideració el component de classe

que els contractes d'arrendament, parceria i masoveria han tingut, ja que de cap altra manera tindria sentit l'actuació sindical dels col·lectius que abordarem en aquest escrit. Tanmateix, convé no oblidar la situació de control social a la qual aquests es trobaven sotmesos, per comprendre les dinàmiques de conflicte i organització.

El Nuevo Estado franquista tenia com un dels seus principals propòsits l'eliminació de la conflictivitat social que havia marcat les darreres dècades. L'accés de les masses a la política va fer eixamplar els límits de l'Estat vuitcentista, procés que havia conduït a la democràcia de 1931. Als postulats reaccionaris aviat s'hi afegirien els contrarevolucionaris, la síntesi dels quals contribuiria a generar un pol polític i social compromès amb el feixisme, entès com la via autoritària i antirepublicana per a la integració *ordenada* de les masses a la política. És per aquest motiu que ja en la primera llei fonamental franquista —el *Fuero del Trabajo*— s'hi abordaven les problemàtiques socials que en els darrers anys havien existit i s'havien accentuat entre propietaris i agricultors arrendataris, parcers i també masovers; era un intent de superar les contradiccions socials que es trobaven en la base de la conflictivitat de preguerra. S'hi establí que l'"estado assegurará a los arrendatarios la estabilidad en el cultivo de la tierra por medio de contratos a largo plazo, que les garanticen contra el deshaucio injustificado y les aseguren la amortización de las mejoras que hubieren realizado en el predio. Es aspiración del Estado arbitrar los medios conducentes para que la tierra, en condiciones justas, pase a ser de quienes directamente la explotan".⁵ Més enllà del component propagandístic —l'escrit és de 1938, en plena guerra— i de la retòrica *revolucionaria* del falangisme, la concepció nacionalsindicalista del franquisme aspirava a agrupar treball i capital en una empresa comuna: la nació. D'aquesta manera, lògiques de justícia, equitat o explotació quedaven subjugades als interessos patris. "A la finca La Alfonsa, s'exigeixen 100 kilos més d'arroç per jornal de terra que treballen els parcers. Abans es pagaven 150 kilos i ara s'exigeix 250. El propietari d'aquesta finca té 800 jornals d'extensió que també han estat robats a les diferents famílies a que la Generalitat els entregà."⁶

Com veiem, però, les lògiques d'explotació, lluny d'eradicar-se amb el franquisme, es van incrementar. Les condicions de treball, i consegüentment de vida, per a les classes treballadores van reduir-se considerablement mitjançant el traspàs efectiu de rendes del treball al capital, sense que això significués cap problema polític per a la

2 Pla, J. "Retorno sentimental de un catalán a Gerona", *La Vanguardia Española*, 10 de febrer de 1939, p. 8.

3 Gallego, F. (2014), p. 109-122; Marín, M. (2014).

4 Pla, J. (1968).

5 "Fuero del Trabajo", *Boletín Oficial del Estado*, núm. 505, 10 de març de 1938, p. 6180.

6 Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Fons PSUC, *Problema de la propietat de la terra*, 1940, caixa 822, carp. 48.

dictadura.⁷ El diari portaveu del recentment constituït Moviment Socialista de Catalunya (MSC) relatava de la següent manera la dramàtica situació de la pagesia catalana:

“Són a milers els camperols a Catalunya que han estat llançats arbitràriament de les seves terres; molts empresonats i d’altres executats per la guardia civil. I d’altres han tingut d’abandonar el seu propi país per no voler viure dintre un règim de terror i misèria. Alguns han mort en camps de concentració o en la duresa de l’exili. La majoria es troba avui amb la pell i la roba de l’esquena, i quasi tots són d’edats prou avançades per a desfer-se de l’esperança de reconstruir una nova llar, tant bon punt arribin a la seva Pàtria, si desposseïts com són no troben a l’arribar garantitzats automàticament els seus drets”.⁸

En efecte, després de la derrota republicana es va endegar una insòlita *violència purificadora* que va afectar especialment els sectors més vulnerables de la societat. A les masies, les revenges dels propietaris per la connivència que alguns masovers havien tingut amb l’etapa revolucionària es van traduir amb desnonaments, delacions i, en el pitjor dels casos, execucions. En un context com aquell, l’antifranquisme no podria fer gaire més que anar restablint el contacte entre els seus membres per resistir els cops del règim, la caiguda del qual es creia imminent en vista de la guerra mundial a Europa. Les esperances d’una plausible intervenció aliada a Espanya, després de la derrota del nazifeixisme a França, van reactivar la lluita armada a l’interior. Els masos van esdevenir un suport fonamental per als maquis en aquell moment, a causa de la seva situació aïllada dels nuclis importants de població i alhora propera a les vies d’escapament —en prevenció contra les intervencions de la Guàrdia Civil.

Precisament per aquest motiu, els masovers es van convertir en l’objecte indiscriminat de la violència policial de postguerra. L’experiència revolucionària de 1936, que per primer cop havia donat plens drets sobre la terra als pagesos en règims d’arrendament, parceria i masoveria, coadjuvava, d’una banda, que aquells sectors estiguessin disposats a donar suport a la guerrilla, tot i la repressió soferta. Això no obstant, d’altra banda, el record *traumàtic* de 1936 també actuava en sentit contrari, en un sentit revulsiu, i contribuï a l’reeixit tancament de files de sectors populars

7 Molinero, C; Ysàs, P. (2003).

8 Arxiu Històric del Socialisme Cetalà (AHSC), Fons hemerogràfic, Casadella, A. “Els problemes immediats dels camperols de Catalunya”, *Endavant*, núm. 2, març de 1945, p. 4.

—inclosos arrendataris, parcers i masovers— entorn del franquisme, atès que aquestes parts entenien que el nou ordre era el millor garant de la pau social i, sobretot, de la propietat privada, encara que els masovers no la disfressessin més que de les seves eines.⁹

En aquell context, el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) va dirigir als “rabassaires, parcers, masovers, petits propietaris, i tots els camperols antifranquistes” una campanya de conscienciació de “les millores que la República concedí als pagesos i comparantles amb els atropells de que són víctimes constantment per part del règim actual”.¹⁰

S’instava a la pagesia a l’acció col·lectiva per tal de millorar les seves condicions de vida, tal com feia la classe obrera industrial,¹¹ mitjançant l’ingrés a la Unió de Rabassaires (UdR) i la Federació de Treballadors de la Terra de la Unió General dels Treballadors (FTT-UGT). I conclouien:

“El descontent i odi al règim franquiste que avui senten les diferents capes de la nostra pagesia hem d’ésser capaços de transformar-los en fets positius de resistència i de lluita activa de tota la pagesia unida que, conjuntament amb les accions de la classe obrera, guerrillers i demés forces patriòtiques seran les que ens permetran l’aixafament de la tirania franco-falangista.”¹²

A pesar del voluntarisme, la lluita armada —que es pretenia que fos una guerra nacionalpopular com la de 1808 contra Napoleó o la coetania a França i, especialment, la d’Itàlia— tenia, però, notoris impediments. El desencís per la no-intervenció aliada va ocasionar que ja des de finals de 1946 hi hagués sectors de l’antifranquisme que la consideraven una estratègia obsoleta per fer front a la dictadura: “L’experiència ens diu que l’aplicació a Catalunya d’una manera més o menys mecànica de la línia guerrillera no dóna tot el fruit cobejat”, ja que “No hem [...] aconseguit que la voluntat guerrillera penetri al camp català, organitzar, desfermar un moviment nacional guerriller”. Adduïen que la “petita propietat i l’estabilitat damunt la terra treballada en propietat o per contracte, fan gairebé impossible que el pagès, cap de família i fills, es resolgui a abandonar llar i treball per llançar-se a una muntanya fàcilment bloquejable per manar-ho la vida arriscada i sovint

9 Yusta, M. (2008), p. 39-58; Font, J. (2001), p. 188-199; Saguere, E. (2011), p. 246; Castelló, M. T. (2013), p. 26-33.

10 ANC, Fons PSUC, *Circular: a totes les organitzacions del Partit*, 1947, caixa 428.

11 Lardín, A. (2007).

12 ANC, Fons PSUC, *Circular...*, 1947, caixa 428.

mortal i sempre feixuga del guerriller.”¹³ Així, doncs, els comunistes decidiren abandonar la lluita armada definitivament el 1948 i, a instàncies d’Stalin, van focalitzar els esforços a establir contactes amb les classes populars a través de les organitzacions de masses del franquisme per tal d’organitzar la resistència en el que es fa referència a l’entrega dels productes del camp al Govern franquista i les protestes i reclamacions d’adobs, llavors, etc.”¹⁴ És a dir, calia potenciar els contactes amb els sectors populars per intentar incidir sobre els aspectes materials de la seva quotidianitat.

2. Articulació organitzativa i confluències

Durant els primers quinze anys de la dictadura van ser comuns els intents de reorganitzar clandestinament la pagesia per mitjà dels sindicats camperols previs a la guerra. El PSUC considerava que havia d’impulsar preferentment l’FTT “per ésser la [central sindical] més proletària i per tant, la més conseqüentment combativa contra Franco i Falange i per la democràcia”.¹⁵ Des de Prada, a França, els rabassaires exiliats pretenien donar un nou impuls a la seva organització a través de les pàgines de *La Terra*, que iniciava llavors una segona era: “Rabassaires, parcers, masovers, arrendataris, conreadors del camp de Catalunya, la vostra organització és la Unió de Rabassaires de Catalunya”, escrivièn. Això no obstant, el component eminentment polític de les proclames de l’FTT i la UdR¹⁶ dificultava l’arrelament d’aquestes organitzacions entre el gruix de la pagesia, especialment entre qui tenia més a perdre, i la seva incidència sobre el territori al llarg de les dècades dels quaranta i cinquanta seria merament testimonial.

Aquells anys coincideixen amb un procés de grans canvis en l’estructura productiva al camp com a conseqüència del creixement del capitalisme espanyol, que tenia aparellada la migració cap a les ciutats dels sectors més vulnerables del camp —principalment els que abordem en aquest estudi, juntament amb els jornalers— i que

es trobava íntimament relacionada amb el mateix assentament violent de la dictadura.¹⁷ La repressió va afectar molt profundament la masoveria, ja que “Muchos masoveros abandonaron las masias para irse a vivir a los pueblos o abandonaron la zona para vivir en las capitales de provincia, incluso hubo quienes abandonaron la región [d’Aragó] para ir a vivir a Barcelona.”¹⁸ En efecte:

“Després de la guerra, roig despreciat. Hi va haver moltes històries de dones d’aquí al poble, dones despreciades públicament amb lo cabell rapat, se les insultava, se’ls feia fer jornals de vila. Ma iaia va haver de fer jornal de vila. Les dones que tenien menys recursos, que són les d’esquerres, les republicanes, després de la guerra són humiliades, que és lo cas de ma iaia. Después de la guerra, tot i ser pobra i fer de pagesa, se n’havia d’anar a fer jornals de vila, a treballar de gratis, tenint una filla petita, dos abuelos que cuidar i les feines del camp. Allavors va ser quan ma iaia va decidir anar a fer de criada a Barcelona.”¹⁹

Hem d’entendre aquelles primeres migracions com la mostra de protesta per una conflictivitat, per una violència, latent i soterrada. A partir de finals dels anys quaranta i inicis dels cinquanta s’inicia un procés de redefinició de la figura del propietari rendista, ja que els canvis agraris esmentats començaven a impossibilitar a molts el fet de continuar vivint exclusivament de les rendes percebudes per llurs propietats. Va ser un moment de reconversió de molts d’ells en empresaris agraris. Altres combinarien les figures de rendista absentista i la de professional liberal: especialment metges, farmacèutics, advocats o arquitectes. Aquesta fragmentació dels rendistes va contribuir a fer les relacions entre “amos” i masovers força més laxes i absentistes, despreocupades, però no mancades de desigualtat i conflicte.²⁰

Els esclats de ràbia continguda el 1951 a Barcelona i, especialment, l’inici d’un moviment universitari clarament oposat al franquisme el 1956 i 1957 a les grans ciutats de Madrid i Barcelona, va fer que l’atenció de l’antifranquisme organitzat envers la pagesia decreixés considerablement. Són anys foscos per als investigadors de la ruralia catalana, atesa la manca d’atenció prestada al camp i, consegüentment, l’escassa documentació des d’aquest punt de vista sobre actuacions concretes o les seves condicions de vida,

13 ANC, Fons PSUC, *Informe*, 25 de desembre de 1946, caixa 407, carp. 15, p. 1.

14 Archivo Histórico del Partido Comunista de España (AHPCE), Nacionalidades y Regiones, Cataluña (PSUC), *Informe al Secretariat del P. pel responsable de la CCA sobre els treballs realitzats durant aquest mes per la mateixa*, agost de 1946, jacq. 326, p. 2.

15 AHPCE, Nacionalidades y regiones, Cataluña (PSUC), Circular de la Secretaria Agrària del Comitè Central del PSUC, juliol de 1946, jacq. 325, p. 1.

16 Vegeu, per exemple: “En totes les gestes nacionals de la nostra terra la pagesia ha complert el seu deure patriòtic. I ara el complirà amb igual enteresa i homenia, en la tasca comuna de foragitar de Catalunya l’invasor francofalangista.” Centre Documental de la Comunicació (CEDOC), Fons Giral, *La Terra. Butlletí interior de la Unió de Rabassaires i altres conreadors del camp de Catalunya*, núm. 2, 1 de juny de 1946, sig. 1988.

17 Marín, M. (2006); Bretón, V. (1993), p. 139.

18 Yusta, M. (2008), p. 57.

19 Testimoni de R.M.B. recollit a Castelló, M. T. (2013), p. 28.

20 Saguer, E. (2011), p. 203.

ja que únicament s'inclouïa retòricament la pagesia en les proclames polítiques, però no existia un programa específic per combatre la seva situació.

No va ser fins als anys seixanta quan reaparegué en escena una activa dissidència pagesa a l'escalf de l'auge de la mobilització general. A finals de la dècada va esclatar el conflicte entre els sacerdots beneficiaris de terres del bisbat de Lleida i les set-centes famílies de colons que les treballaven d'antuvi. El 1935 la Generalitat de Catalunya n'havia aprovat la compra per un milió de pessetes per entregar la terra als colons que la llauraven, però "al final de la guerra civil fué incumplido el contrato por los sacerdotes beneficiados de la Catedral, dejando sin efecto la entrega efectuada". El 1966 les terres que a mitjan dels anys trenta eren ermes, salnitroses, sense canalització d'aigua i desnivellades, eren valorades quatre-centes vegades respecte del preu de 1935. En una missiva enviada al papa Pau VI s'explicava que "moralmente de justicia [les terres] pertenecen a los que con su esfuerzo han hecho posible la realidad que son: tierras fértiles y productivas".²¹ Finalment, la durada del conflicte i l'extensió de la solidaritat entre els veïns dels colons lleidatans va forçar les autoritats a decretar la venda de les terres a qui de bell antuvi les treballava.²² Arran d'aquella experiència, el butlletí clandestí *Camp* exhortava a:

"acabar d'una vegada, amb aquesta plaga inhumana, emulant la gesta dels Colons de les terres dels beneficiats de la Catedral de Lleida, que després d'una lluita sense treva han passat a ésser propietaris d'unes terres que eren ben seves. En front d'aquesta situació, hem d'agrupar-nos en torn de les Comissions Pageses per a combatre unes estructures que solament afavoreixen als grans latifundistes."²³

En efecte, el 1968 havien nascut les comissions de pagesos i jornalers de Catalunya amb la voluntat d'agrupar totes les classes treballadores de la terra, que emulaven l'èxit de les comissions obreres de la indústria en els anys anteriors. Les comissions pageses, no obstant això, no van fer inicialment cap proposta específica per als camperols en règim de parceria, arrendament o, especialment,

masoveria. Convé tenir en consideració que les comissions pageses van néixer de la conflictivitat social, protagonitzada essencialment per jornalers i petits propietaris proletaritzats —però en la qual aviat confluirien altres sectors populars—, per això resulta comprensible que les demandes més immediates fossin dirigides cap als col·lectius protagonistes de la protesta. El moviment pagès s'havia de refer pràcticament de zero. A l'agost de 1969 van reunir-se a Madrid les comissions de pagesos catalans, aragonesos, castellans i andalusos —no van poder assistir-hi els valencians, murcians, gallecs ni els basconavarresos— per tal de valorar la seva situació i mirar de coordinar l'actuació conjunta dels treballadors de la terra en contra de la dictadura. La situació especialment dramàtica de l'atur jornalier i la campanya de boicot als pagaments de la Seguretat Social Agrària per part de la pagesia petitpropietària, juntament amb la manca d'infraestructures a les zones rurals, van ocupar els principals debats.

Per als arrendataris, colons i parcers es reclamava "Acceso inmediato a la propiedad de la tierra que hacen producir con su trabajo" i una "profunda reforma agraria que ponga la tierra en manos de los hombres que la trabajan".²⁴ La *Terra per a qui la treballa* i la *Reforma agrària* foren els eslògans més repetits en aquelles reunions. En els acords presos al maig de 1970 s'instava a la "unidad de los intereses del campesino pequeño y medio, del obrero y de las demás capas trabajadoras [que] forman una plataforma segura para concluir con éxito la lucha contra el capital".²⁵ S'unificaven els diversos tipus d'arrendament —sense esmentar específicament la masoveria, i agrupant-la sota la fórmula del colonat— i s'instaven "colonos" i "renteros" a no "permitir el deshaucio y sí luchar valientemente por las tierras creando sus condiciones", ja que sobre la terra entenien que "Los que la poseen sin trabajarla usurpan un derecho que no les corresponde."²⁶ A més, les comissions pageses entenien que els "arrendatarios, colonos y apareceros deberán negarse a pagar la renta a los terratenientes. Las tierras que ellos trabajan les pertenecen. Son suyas".²⁷ Ben segur que resultava senzill de proclamar però tremendament difícil de dur a terme.

En una anàlisi política del PSUC es valorava la potencialitat de les comissions pageses, que havien de "ser genuinamente representativas del campo catalán" i havien de "centrar sus esfuerzos en los núcleos agrarios más importantes para irradiar desde allí su acción a los pueblos del

21 ANC, Fons PSUC, A.S.S. *Pablo VI*, octubre de 1967, caixa 1620, carp. 131.

22 Mayayo, A. (1995), p. 197.

23 *Document aprovat per la coordinadora de les Comissions de Pagesos de Catalunya*, setembre de 1969, reproduït a Arxiu de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya (AHCONC), Premsa clandestina, "Necessitat de Reforma Agrària", *Camp: Portaveu de les Comissions de Pagesos de Catalunya*, núm. 2, s.d. [setembre-octubre de 1969], reg. 00/97, top. 0159C015, p. 2.

24 ANC, Fons PSUC, *Comunicado de la Primera Coordinadora General de las Comisiones Campesinas*, agost de 1969, caixa, 1552, p. 4.

25 ANC, Fons PSUC, *Acuerdo de la Primera Asamblea General de las Comisiones Obreras Agrícolas y Campesinas*, maig de 1970, caixa 1552, p. 1.

26 *Ibid.*, p. 5.

27 *Ibid.*, p. 6.

entorno”.²⁸ Els nuclis més importants d’oposició al franquisme a la ruralia catalana es trobaven en les zones de més importància econòmica i, des d’allí, s’estenia la conflictitat per la comarca, com hem pogut observar en un altre estudi.²⁹ Això no obstant, no passava arreu de Catalunya.

A finals de 1971 es va celebrar una assemblea de la coordinadora de les comissions pageses amb sis representants de les terres de Lleida, nou d’Osona, tres representants pel Penedès, Barcelonès i Baix Llobregat, un del Vallès i un altre en representació tant del Baix Ebre com del Montsià. En aquella reunió els representants de cada territori exposaven les seves problemàtiques i procuraven trobar punts en comú. Això no obstant, molts representants territorials no van poder acudir a la reunió (Baix Camp, Berguedà, Gironès, Maresme o Garraf eren les absències més destacades), cosa que va fer que les temàtiques tractades no representessin tota l’heterogeneïtat pagesa catalana: “Cara a properes reunions, ens cal partir de la representativitat al major grau possible. Per exemple, a Vic hi tindria que participar-hi un representant dels masovers, car aquesta qüestió ni tan sols va ésser abordada.”³⁰ Era el primer cop en trenta-dos anys que en una reunió sindical clandestina es mostrava preocupació envers els masovers. Fins aleshores havien anat apareixent esporàdicament demandes fetes de cara als masovers, tot i que és ben segur que no comptaven realment amb ells entre les files del sindicalisme antifranquista.

Noteu en la següent nota la variant dialectal occidental, a pesar que es tracta d’un text sobre Osona, fet que indica aquesta manca de presència autòctona:

“A la Plana de Vic la majoria de les terres són cultivades en masoveria a part, vivint el amo a Vic o a Barcelona; un cop pagades les parts al amo i los deutes de l’any, en la majoria dels casos, ben poca cosa queda per viure. La majoria dels pagesos, com a producció complementària, crien porcs; i com que generalment no es tenen prous diners per autofinanciar-se, el comerciant suministra el garrí i el pinso, i la mitad dels diners que sobren. [...] AQUEST ÉS UN NOU SISTEMA D’USURA, és a dir un negoci que solament pot existir

28 ANC, Fons PSUC, *Los problemas del Movimiento Obrero hacia la Huelga General*, s.d. [1971], caixa 407, carp.

15, p. 4.

29 La major conflictitat agrària al Montsià es concentrava a l’entorn de la Cambra Arrossera d’Amposta, atès que era on treballaven el nombre més gran de jornalers i arrendataris de la comarca. Vegeu Ferrer, C. (2014b).

30 ANC, Fons PSUC, *Assemblea de la Coordinadora de les Comissions de Pagesos i Jornalers de Catalunya*, 5 de desembre de 1971, caixa 1552, p. 3.

apoiant-se en la misèria dels camperols.”³¹

Des d’inicis dels setanta, el grau de mobilització general, però també en concret la creixent conflictitat i l’articulació de les reivindicacions camperoles, va fer que es multipliquessin les anàlisis sobre la situació real existent aleshores al camp català i, molt especialment, que es proposessin mesures per millorar les condicions de vida d’aquests col·lectius.³² Nombrosos informes de la situació social al camp coincidien a assenyalar que el principal problema aleshores, com ho havia estat a la dècada dels trenta, era que “sobre una gran part de Catalunya no s’exerceix un conreu directe [de la terra] sinó per mitgers i arrendataris”. Dins el procés de canvi productiu de l’agre espanyol, havia “disminuït la població activa agrària total [però] ha augmentat lleugerament el nombre de jornalers”. A pesar de l’extensió dels mites d’una Catalunya de *propietaris autosuficients*, els informes apuntaven que “existeixen amb tot 76 propietaris de més de 1.000 Ha.” Convé destacar que els informes anaven més enllà de la política clàssica que l’esquerra havia mantingut abans de la Guerra Civil,³³ i indagaven en la complexitat de la situació social vigent i cercaven solucions que permetessin sumar majories:

“cal tenir en compte que el problema no s’esgota amb la titularitat jurídica de les terres. Hipoteques i crèdits s’enduen una part considerable de la renda de la terra. Si els grans propietaris catalans són sovint d’origen feudal estricte o grans masos de propietaris absentistes d’origen pagès, la gran burgesia ha tingut sempre finques. Això no vol dir que el conreu de les terres correspongui al model semi feudal-absentista. Sovint tenen una visió extensiva-intensiva de gran capitalista agrari. No coincidint amb la dels latifundistes, no és contradictòria, però”.³⁴

Un altre punt del mateix informe conclouia que “L’enfrontament real al camp es dona [...] entre el conjunt dels

31 AHCONC, Premsa clandestina, “Vic. La integració un altre arma dels comerciants”, *Camp. Portaveu de les Comissions de Pagesos de Catalunya*, núm. 3, s.d. [novembre-desembre de 1969], reg. 00/97, top. 0159C015, p. 4.

32 D’aquesta data és el document *La Revolución Agraria*, de vuitanta-sis pàgines, molt probablement escrit pel mallorquí Gabriel Arrom i Julià —Gaspar Aribau— en la seva condició de membre del Comitè Executiu del Partit Comunista d’Espanya (PCE). ANC, Fons PSUC, *La Revolución Agraria*, s.d. [abril de 1970], caixa 429, carpeta 18.

33 La política de les esquerres espanyoles durant els anys trenta era l’eradicació de la propietat privada de la terra, fet que hauria allunyat els petits propietaris dels postulats republicans i frontpopulistes. Cobo Romero, F. (2012).

34 ANC, Fons PSUC, *Característiques polítiques, socials i econòmiques de*

treballadors del camp —sigui quin sigui el seu statu jurídic respecte de la terra: jornaler, mitger, arrendatari i propietari autònom— i els monopolis i terratinents.”³⁵ Es considerava que la “democràcia política i social” propugnada pels comunistes solucionaria la qüestió agrària a Catalunya:

“La democràcia política i social aporta la solució real als problemes del camp i dels treballadors del camp, solució que passa pel compliment de la gran reivindicació camperola: “la terra pel que la treballa”, el foment de cooperatives de producció i comercialització, una seguretat social equiparada a la dels treballadors industrials i que deixi d’afavorir als latifundistes, increment de l’equipament social, implantació de l’ensenyament general agrícola, nova orientació als crèdits agrícoles, una política de preus adequada, la política d’afavorir determinats conreus no s’ha de determinar en funció dels interessos dels latifundistes i monopolis sinó d’acord amb els objectius que s’han marcat en la nova política econòmica, igualment es pot dir respecte a les grans obres d’infraestructura del camp, etc.”³⁶

En la majoria de la pagesia catalana, com entre l’oposició en el seu conjunt, s’havien imposat els plantejaments d’un reformisme avançat —que en vista de les actuacions del règim en aquesta matèria, ells consideraven revolucionaris. La reformulació del frontpopulisme que buscava grans confluències políticsocials entre l’oposició per enderrocar, d’una banda, el règim i, de l’altra, avançar cap a horitzons d’emancipació de caràcter socialista, eren els posicionaments que definien els comunistes, la força política més important entre la pagesia organitzada. Això no obstant, no convé simplificar l’escenari antifranquista, puix que hi hagué sectors minoritaris amb altres plantejaments, o d’altres no articulats amb posicionaments força més tradicionals i conservadors, si bé antifranquistes, que avançat en el temps confluirien en formacions democratacristianes, però que aleshores es mobilitzaven al costat del PSUC: “el partit ha tingut que treballar quasi sol, la qual [cosa] suposava que tota persona qu’es ‘meneijes’ fora anomenada, en bona lògica, ‘comunista’ encara que no ho fos, per que mai han faltat persones que a títol individual participessin en la resistència contra el règim”.³⁷

En un sentit radicalment oposat al conservadorisme

catòlic, el 1973 el maoista PCE (marxista leninista) va impulsar la creació d’un braç armat que havia d’estendre la lluita guerrillera contra el franquisme arreu de la geografia espanyola, també a l’Espanya rural, el Frente Revolucionario Antifascista y Patriota (FRAP). Hi ha indicis de l’existència de la branca camperola del FRAP a la província de Tarragona, on la Unión Popular del Campo instava els pagesos del Baix Ebre i el Montsià a unir-se per “conseguir una República Popular y Federativa donde serán solucionados nuestros problemas mediante una verdadera Reforma Agraria” i els convocava a rebel·lar-se contra el sanejament del delta de l’Ebre: “¡Hagamos frente a todos los problemas con nuestra unión y nuestra lucha organizada, y si pa acojonarnos nos manant a los civilones, que vengen, los recibiremos como merecen todos los asesinos del pueblo: a palos!”³⁸

A totes llums, la denominada Unión Popular del Campo no tenia arrelament a les zones i molt probablement els pamflets localitzats provenien del nucli del FRAP existent a Reus, sense relació amb el territori de l’Ebre.³⁹

3. El sindicat del camp

En relació amb la ramaderia, l’àmbit fonamental per al sosteniment masover, es trobava en una clara davallada, a excepció de la bovina. El motiu era la baixa rendibilitat, atès els alts preus dels pinsos.⁴⁰ Els més afectats eren els criadors de porcs, i més després que a l’abril de 1971 es declarés la pesta porcina a la plana de Vic i que el director general de Ramaderia —“Dr. Gral.” a la documentació— Manuel Mendoza decretés el sacrifici de gairebé 400.000 porcs. Tot i que s’anuncià que els caps serien adequadament indemnitzats, els ramaders van considerar inadmissible el preu proposat pel Govern i s’originà un tumult popular: “un grupo subió al estrado y dijo al Dr. Gral. que si no anulaba la orden de sacrificio de los cerdos sería linchado. El Dr. Gral., asustado, dió marcha atrás. En previsión de lo que pudiera suceder, los criadores de cerdos habían pinchado las ruedas de todos los coches oficiales para que

i Montsià, s.d. [1977], caixa 5444, p. 5. Vegeu Ferrer, C. (2014), p. 123-131. 38 ANC, Fons PSUC, A todos los campesinos del Delta del Ebro, 18 de gener de 1973, caixa 1620, carp. 131. En la recerca feta sobre el Montsià no hi ha cap rastre documental o testimonial sobre l’existència del FRAP a la comarca, no així altres organitzacions de l’esquerra radical d’una reduïda presència i capacitat mobilitzadora, p. 2.

39 En la recerca feta sobre el Montsià no hi ha cap rastre documental o testimonial sobre l’existència del FRAP a la comarca, no així altres organitzacions de l’esquerra radical d’una reduïda presència i capacitat mobilitzadora.

40 ANC, Fons PSUC, Informe Mario. Reflexiones entorno a problemas actuales y, sobre todo, futuros del agro catalán, juny de 1971, caixa 429, carp. 18, p. 21.

la Catalunya d’avui, s.d. [1972], caixa 423, carp. 18, p. 7.

35 *Ibid.*, capítol 6, s.n.

36 *Ibid.*

37 ANC, Fons PSUC, I Conferència del PSUC a les comarques del Baix Ebre

no pudieran huir impunemente”.⁴¹

Tot aquest malestar i conflictivitat agrària va fer que tal qüestió tornés a ubicar-se en un lloc preferent dels debats de l'oposició. En la Conferència dels Partits Comunistes de l'Europa capitalista del maig de 1975, Santiago Álvarez, com a membre del Comitè Executiu del PCE, explicava la política dels comunistes espanyols envers les dones i homes del camp: apostaven per una “profunda reforma de las estructuras agrarias en el contexto de la transformación general democrática de España” i “acabar con el régimen fascista de Franco”. Destacaven que calia enfrontar la situació “de ruina de cientos de miles de campesinos medios y pobres”. Assenyalaven que la “mitad aproximada de veintidós millones de Hectáreas, que es la tierra cultivable, está sometida a diversas formas de arriendo”,⁴² per la qual cosa proposaven:

“Medidas tanto de tipo económico como de tipo social, político y cultural. La primera de éstas implica la supresión de la propiedad latifundista y la entrega de las tierras a quienes las trabajan para explotarla individual o colectivamente conforme a la voluntad libremente expresada por ellos mismos. Se trata de terminar con la separación entre la propiedad de la tierra y el cultivo de la misma, suprimiendo diversas formas en que esa separación se manifiesta, como son el arrendamiento, la aparcería o el colonato”.⁴³

La inèdita conflictivitat social de 1973 en endavant va contribuir decisivament a la crisi orgànica del règim franquista. La creixent confluència de l'antifranquisme durant aquells anys,⁴⁴ va tindre la seva materialització en el camp català amb la fundació de la Unió de Pagesos (UP) de Catalunya al novembre de 1974. La UP va significar l'alça de la conflictivitat a la ruralia catalana i va marcar la fi de les comissions de pagesos, havent-se aquestes mostrat incapaces d'aglutinar les majories socials existents al camp català.⁴⁵ La UP es projectava segura i contundent: “cal

41 *Ibid.*, p. 22.

42 ANC, Fons PSUC, Álvarez, S. *El Partido Comunista de España y los campesinos*, maig de 1975, caixa 429, carp. 18, p. 2-3.

43 *Ibid.*, p. 4.

44 Una bona síntesi sobre la Catalunya tardofranquista pot trobar-se a Molinero, C; Ysàs, P. (2014), p. 21-50.

45 No obstant això, en alguns territoris espanyols les *Comisiones Campesinas* —amb estrets vincles amb el PCE, o amb organitzacions comunistes d'àmbit nacional— van continuar sent el moviment sociopolític de les classes populars de la ruralia, mentre que en altres van proliferar unions com la de la pagesia catalana. Les de La Rioja i d'Aragó van ser les més importants.

abolir l'aparceria, ja que, degut a l'augment constant dels costos de producció, [...] l'únic que en surt ben ficat és el propietari”.⁴⁶ La funció social de la terra que feia la UP en el primer congrés de 1976 esdevé totalment indicativa dels seus valors: “La terra és un mitjà de producció. Sols el treball a la terra crea el dret a disfrutar dels seus fruits, ja que la terra sols produeix amb el treball del pagès”. En referència als masovers, la UP demandava que s'“anul·li els contractes de masoveria i parceria, substituint-los per arrendaments”, ja que el considerava més just, i s'hi afegia que “a les masies, el propietari ha de ser obligat a concedir permís per a fer les millores necessàries als habitatges [...] igual que les millores que es vulguin fer a les explotacions”.⁴⁷

Eren els moments més intensos del canvi polític, en què la mobilització social va resultar clau per impedir la continuïtat del franquisme després de la mort de Franco. Les grans manifestacions de maig de 1976 a Tarragona i Lleida deixaven clar, a més, que la pagesia seria un sector que calia tenir en consideració necessàriament a partir d'aleshores. La proliferació de conflictes dispersos relacionats amb la producció, la tinença, les imposicions fiscals i, en general, en l'autodefensa de la pagesia no van deixar d'augmentar durant tot l'any, al temps que s'estenia la UP arreu de Catalunya.⁴⁸ El 27 de febrer de 1977 la pagesia d'arreu de l'Estat espanyol —organitzada recentment en la Coordinadora de Organizaciones Agrarias y Ganaderas— va protagonitzar el que la premsa del Movimiento no va dubtar a considerar una “sublevación agraria”, ja que durant una setmana els agricultors van col·lapsar les carreteres amb tractors i les grans manifestacions van estendre's per arreu, tot seguint “los métodos del obrero industrial: la huelga”.⁴⁹ En el que posteriorment es coneixeria com la Primera Tractorada, la “unitat va ser molt forta, doncs hi havia tants aparcers, masovers, com propietaris que després d'explicar una mica la ponència ‘La Terra’ es va trencar els malentesos i tothom hi va col·laborar, doncs a la nit tothom es volia quedar per fer vigilància als tractors”.⁵⁰ Finalment, el govern d'Adolfo Suárez va legalitzar la UP a l'abril de

46 CEDOC, Fons Viladot, “Al límit de la resistència”, *La Terra. Butlletí d'informació i debat de la Unió de Pagesos*, núm. 1, juliol de 1975, sig. 0689GF, p. 15.

47 CEDOC, Fons Viladot, “La Terra: cap a una nova llei de contractes de conreu”, ponència presentada per la UP del Bages al I Congrés de setembre de 1976, reproduït a *La Terra. Butlletí d'informació i debat de la Unió de Pagesos*, núm. 5, gener de 1977, sig. 0689GF, p. 19 i 23.

48 Alonso, V. L. et al. (1976); Mayayo, A. (1995), p. 206-211; Ferrer, C. (2014), p. 112-123.

49 Hemeroteca de Tarragona (HT), Fons de diaris i revistes, “Sublevación agraria”, *Diario Español de Tarragona*, 1 de març de 1977.

50 CEDOC, Fons Viladot, “La mobilització al Bages i Berguedà”, *La Terra. Butlletí d'informació i debat de la Unió de Pagesos*, núm. 6, març de 1977, sig. 0689GF, p. 14.

1977, alhora que suprimia el Movimiento i el Sindicat Vertical i s'avenia a negociar amb els pagesos els preus dels seus productes per a aquell any.

4. Els qui volien viure de la terra

El 1976 va ser l'any clau del canvi polític. Des del punt de vista social, aquell fou també l'any de més conflictivitat sota el franquisme. Les mesures que el règim havia impulsat en matèria econòmica —l'anomenat *desarrollismo*— havien delmat considerablement les condicions de vida de la pagesia. Una altra problemàtica, però, feia temps que amenaçava el model d'explotació masover: el desnonament forçós de famílies arrendatàries per l'afany especulatiu dels propietaris de les terres, que veien que podien treure més rèdits dels terrenys si els urbanitzaven. A Santa Maria d'Oló, un poblet de la comarca del Bages, denunciaven que “un pagès ha estat expulsat de la finca que ja cultivaven els seus avis, perquè el propietari se l'ha venuda i els nous propietaris la volen neta de parcers”. Aquell havia “estat el destí de molts masovers i parcers que, grans i sense cap altra ofici, s'han hagut de llogar de peons a la indústria”. Aquella era “l'amenaça que pesa damunt de molts d'altres”, ja que a “bastants municipis de la comarca del Bages, la masoveria i parceria encara representen el 80 per cent del total de la terra de conreu”. El problema era que els masovers no “fan millores ni a les finques ni als masos, perquè ningú no vol fer inversions a la casa d'un altre”. A més, en un temps en què els preus cada cop eren més minsos i “el bestiar és completament necessari per poder continuar fent de pagès, els masovers es veuen molt limitats, ja que ningú no vol construir granges en un lloc on et poden treure quan vulguin”. Per contra, “l'amo continua cobrant a 1/3, 1/4 o 1/5, i així anem reduint els nostres ingressos”, asseguraven. A més, es lamentaven que “la terra no la pots comprar perquè no tens diners, i els crèdits oficials no et solucionen res”. Veien atònits com “la terra, una eina de treball s'hagi convertit en un mitjà d'especulació, va contra els nostres interessos. Només afavoreix a aquells rics —advocats, metges, industrials, etc.— que la compren per fer-hi negoci i per això la volen neta de conreadors. [...] hem d'aconseguir no poder ser expulsats d'aquesta terra, on molts ja hi hem nascut. Necessitem una nova llei de contractes de conreu”.⁵¹

Fent un balanç dels canvis en matèria agrària del període franquista, es pot concloure que durant les quatre dècades de dictadura es va esquarterar la diversitat de les classes socials agrupades sota la denominació de “pagesia”. S'havia produït la “desaparició de petites explo-

51 CEDOC, Fons Viladot, “La terra per a qui la treballa”, *La Terra. Butlletí d'informació i debat de la Unió de Pagesos*, núm. 3, juny de 1976, sig. 0689GF, p. 8. Vegeu Sagner, E. (2011).

tacions, de masovers i parcers, i augment d'assalariats agrícoles”. Com en tots els casos d'industrialització, al qual cal afegir la repressió desfermada amb la victòria dels feixistes a la Guerra Civil, “els qui solen marxar són masovers, parcers i petits propietaris”, és a dir, els sectors més fràgils de la societat rural. Durant aquests anys es va donar un procés d’“intensificació de la ramaderia”, atès que atorgava més possibilitat de guany, “fins a tal punt que potser avui dia caldria parlar d'una ramaderia complementada per l'agricultura”, i no a l'inrevés.⁵²

La nova etapa que s'iniciava a l'estiu de 1977 no va solucionar, però, automàticament els conflictes oberts durant els anys anteriors. Els qui es trobaven al capdavant del nou règim naixent van haver de moure's permanentment entre les agitades aigües que produïen els terratrèmols socials: “al Delta [de l'Ebre] el 60% de la terra està cultivada sota contractes de conreu, i els preus dels arrendaments han augmentat en 4 anys un 200%”.⁵³ És a dir, que entre 1973 i 1977 el cost real dels arrendaments s'havia triplicat, mentre que el preu percebut per la producció havia disminuït als voltants del 30% anual.⁵⁴ Sens dubte, la major presència dels masovers en el sindicalisme antifranquista va ser amb relació a la demanda d'una llei de contractes de conreu: “els qui treballem en terres, que no posseïm en propietat” representaven a finals de la dècada “el 43 per cent de la terra llaurada a Catalunya”. Exigien uns terminis llargs, “que hem valorat que haurien de ser de 28 anys”, i “contracte tipus en què tot pagès pugui acollir-s'hi sigui arrendatari, parcer, masover, rabassaire, etc.”, per tenir la seguretat que les inversions fetes en millores podien ser aprofitades per la mateixa família pagesa.⁵⁵ La complicació més gran van ser les dificultats d'organitzar els masovers. El sindicalista Antoni Llimona recorda que l'arrelament i l'expansió de la UP, “on va ser més difícil va ser a la Catalunya humida, més dispersa i amb masies i parceries”.⁵⁶ La demanda de terra, però, va continuar sent el crit unànime dins la UP: “Unim-nos! Per fer una terra nostra”, clamava la secció de parcers, masovers i arrendataris de la UP. Dificultós, sens dubte, però la mateixa expansió de la UP coetània al procés de canvi polític facilitava l'enquadrament de tots els sectors populars del camp entre les seves

52 CEDOC, Fons Viladot, “La Terra: cap a una nova...”, *La Terra...*, núm. 5, gener de 1977, sig. 0689GF, p. 20.

53 Centre Documental de la Comunicació (CEDOC), Fons Viladot, “Arròs”, *La Terra. Butlletí d'informació i debat de la Unió de Pagesos*, núm. 7, abril de 1977, sig. 0689GF, p. 16.

54 ANC, Fons PSUC, “Precios percibidos, costes de vida y beneficios bancarios”, *Informaciones Campesinas*, s.d. [octubre de 1974], caixa 1552, p. 3.

55 CEDOC, “Llei de contractes de conreu”, *Unió de Pagesos*, gener de 1979, sig. 0734, p. 1.

56 Citat a Sagner, E. (2011), p. 200.

files. El butlletí de la UP recollia en cada número algunes composicions que enviaven els pagesos, en què es mostra aquella centralitat que ocupava la terra en el seu imaginari col·lectiu: “No hi ha res que li trontolli l’esperança ni del seu cervell la idea se’n desterra de que si ara treballant mai no descansa guanyarà amb llurs suors la seva terra.”⁵⁷

En el Segon Congrés de la UP de 1979 tornava a repetir-se la demanda que “la terra compleixi la seva funció social” per mitjà de la “promulgació d’una llei de contractes de conreu que assegurí l’estabilitat del pagès”. A més, s’hi establia que s’hauria de “tendir a la propietat comunal de les finques forestals”, per tal de beneficiar els masovers.⁵⁸ Aquell mateix 1979 es posava fi a un dels grans conflictes que ultrapassava en el temps el procés del canvi polític: el desnonament de la Colònia Güell, a Santa Coloma de Cervelló. L’amenaça de desnonament havia començat el Nadal de 1974, quan a la majoria d’agricultors de la colònia se’ls acabava el contracte després de dècades treballant aquelles terres. En total eren més de cent quaranta famílies les que havien de ser desnonades. Les indemnitzacions que els propietaris oferien van fer que moltes famílies acatessin ser expulsades de les seves terres i la gran majoria van veure’s forçades a buscar treball a la indústria, que aleshores travessava una severa crisi. Vint-i-cinc famílies van organitzar-se en la naixent UP i van optar per enfrontar-se als propietaris: van presentar plets en contra dels desnonaments, van fer públiques cartes als diaris, van protagonitzar manifestacions per denunciar llur situació i, fins i tot, es van produir alguns enfrontaments verbals molt durs amb els propietaris i els seus afins. Finalment, davant les dificultats que presentava el conflicte, els propietaris van buscar l’acord. En un sopar celebrat la nit del 13 de juny de 1979 a la masia de Can Ribot, es va acordar la venda de les terres als obrers agrícoles que les explotaven. El preu acordat, entre grans dificultats, va ser considerat assumible per les vint-i-cinc famílies que havien decidit donar la batalla en contra del que consideraven una injustícia.⁵⁹

5. Algunes conclusions i hipòtesis que cal considerar

Al llarg d’aquesta comunicació hem fet una aproximació documental a la relació entre sindicalisme antifranquista i la pagesia que, d’una o altra forma, treballava una terra que no tenia en propietat. Com tota recerca que s’aproxima als sectors subalterns de la societat, i especialment d’una societat en dissolució com era la masovera, l’empresa resulta

57 CEDOC, Fons Viladot, “L’hereu pagès”, *La Terra. Butlletí d’informació i debat de la Unió de Pagesos*, núm. 9, 15 d’octubre de 1977, sig. 0689GF, p. 16.

58 CEDOC, “La Terra”, *Unió de Pagesos*, març-abril de 1979, sig. 0734, p. 7.

59 CEDOC, Sabat, J. “La fi d’un conflicte”, enviat des de la UP del Baix Llobregat, *Unió de Pagesos*, agost-setembre de 1979, sig. 0734, p. 7.

certament intricada. El minvant pes polític de les classes populars rurals en una Catalunya eminentment industrial feia que l’atenció prestada cap al *món pagès* pels sectors més mobilitzats en contra del franquisme fos escàs; més encara si tenim en consideració que la parceria i la masoveria no foren, precisament, les parts més actives en la lluita contra la dictadura. El que hem procurat en aquestes pàgines ha estat, d’una banda, rastrejar les traces existents sobre masovers, parcers i altres arrendataris en la documentació primària produïda per les organitzacions antifranquistes, en especial la més activa, el PSUC i els moviments sociopolítics en què es movien els comunistes al camp. D’altra banda, hem contextualitzat els processos resistents, els desafiaments i l’articulació reeixida de moviments d’oposició a la ruralia catalana, en els quals hi hem destacat les proclames, problemàtiques i actuacions dels sectors arrendataris, durant els quaranta anys posteriors al final de la Guerra Civil. El resultat final ha estat una visió de conjunt sobre les diverses dinàmiques de conflicte a la Catalunya rural durant la dictadura franquista, atenent principalment els pagesos en règim d’arrendament — amb mas o sense.

De l’aproximació feta entorn de les problemàtiques de l’arrendament, parceria i masoveria durant el franquisme, podem extreure’n algunes breus conclusions que, sens dubte, representen més un nou punt de partida, hipòtesis per a ulteriors treballs, que una cloenda satisfactòria. En primera instància, cal constatar que la condició industrial de l’economia catalana durant el segle xx va produir un decreixement de les activitats del sector primari en benefici del secundari — almenys fins a la dècada dels vuitanta. Aquest fet ajuda a explicar que els activistes antifranquistes concentrassin els seus esforços en la mobilització de la classe obrera industrial i, d’entre la pagesia, en els sectors més nombrosos i estratègicament centrals per als seus interessos — jornalers, petits propietaris i arrendataris, principalment. D’altra banda, hem pogut copsar que l’antifranquisme cercava aglutinar majories socials i no considerava, almenys d’entrada, que els obrers agrícoles en règim de parceria o masoveria esdevinguessin centrals en llur acció contra el règim. Això no obstant, aquesta manca d’atenció inicial per part del sindicalisme antifranquista no implica que aquests sectors estiguessin mancats de problemes.

Com hem vist, a mesura que l’oposició, entrats ja els anys seixanta, anava conquerint parcel·les de poder al franquisme, les demandes d’altres sectors fins aleshores no mobilitzats van començar a trobar canals per manifestar-se obertament. Un dels darrers a aparèixer en escena foren els treballadors abordats en l’escrit precedent, atesa la seva debilitat com a col·lectiu — si és que podem considerar-lo com a tal. Aquesta manca de conflictivitat oberta pot adduir-se a una elevada eficiència de classe dels contractes de masoveria, ja que aquests foren capaços d’establir

un control social molt eficient. A partir de 1976, això no obstant, en un context d'erosió de les classes dirigents, les demandes d'arrendataris, parcers i masovers sortiran a la llum, especialment amb la consecució d'un règim de llibertats democràtiques a partir de 1977.

Si bé aquest nou règim no aconseguí eradicar les problemàtiques socials que s'arrossegaven de ben antuvi, els marges de maniobra que permetien les conquerides llibertats democràtiques van significar un al·licient per a les reclamacions, la mobilització i, consegüentment, les successives victòries.

6. Bibliografia

ALONSO, V. L. et al. (1976). *Crisis agrarias y luchas campesinas, 1970-1976*. Madrid: Ayuso.

BRETÓN, V. (1993). "¿De campesino a agricultor? La pequeña producción familiar en el marco del desarrollo capitalista". *Noticiero de Historia Agraria*, núm. 5, p. 127-159.

CASTELLÓ, M. T. (2013). *La dona pagesa de la Guerra Civil als anys seixanta. Terres de l'Ebre*. Barcelona: Farrell.

COBO ROMERO, F. (2012). *¿Fascismo o democracia? Campesinado y política en la crisis del liberalismo europeo, 1870-1939*. Granada: EUG.

CONGOST, R; GIFRE, P; SAGUER, E. (2011). "La masoveria i els masovers en perspectiva històrica".

A SAGUER, E. (coord.). *Forçats a foc i llum. Una història oral dels últims masovers de la regió de Girona, 1930-2000*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

FERRER, C. (2014). *Lluitadors quotidians. L'antifranquisme, el canvi polític i la construcció de la democràcia al Montsià (1972-1979)*. Lleida: UdL.

— (2014b). "Popular empowerment, peasant struggles and political change: Southern Catalonia under Late Francoism". *Workers of the World*, núm. 5, p. 39-57.

FONT, J. (2001). *¡Arriba el campo! Primer franquisme i actituds polítiques en l'àmbit rural nord-català*. Girona: Diputació de Girona.

GALLEGO, F. (2014). *El evangelio fascista. La formación de la cultura política del franquismo (1930-1950)*. Barcelona: Crítica.

LARDÍN, A. (2007). *Obrers comunistes. El PSUC a les empreses catalanes durant el primer franquisme*. Barcelona:

Cossetània.

MARÍN, M. (2006). "Franquismo e inmigración interior: el caso de Sabadell (1939-1960)". *Historia Social*, núm. 56, p. 131-152.

— (2014). "El catalanisme franquista: Josep Pla i l'operació Porcíoles". LARIOS, J. (ed.). *La cara fosca de la cultura catalana*. Palma: Leonard Muntaner.

MAYAYO, A. (1995). *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*. Catarroja: Afers.

MOLINERO, C; YSÀS, P. (2003). "El malestar popular por las condiciones de vida. ¿Un problema político para el régimen franquista?". *Ayer*, núm. 52, p. 255-280.

— (2014). *La cuestión catalana. Cataluña en la transición española*. Barcelona: Crítica.

PLA, J. (1968). *Els pagesos. El campanaret. El carrer estret*. Barcelona: Destino.

SAGUER, E. (2011). "Cohesió i conflicte. Les relacions amb els propietaris". SAGUER, E. (coord.). *Forçats a foc i llum. Una història oral dels últims masovers de la regió de Girona, 1930-2000*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

YUSTA, M. (2008). "El campesinado y la vertiente social de la guerrilla". ARÓSTEGI, J; MARCO, J. (coord.). *El último frente. La resistencia armada antifranquista en España*. Madrid: Catarata.